

Kültürel Mirasa Sahip Çıkmak ve Tarih Bilinci

Celal Beşiktepe
TMMOB YK Üyesi

Antropologlara göre: 4.5 milyar yıllık bir geçmişi olan dünyamızda, canlı geçmişin tarihi 3.5 milyar yıldır. 180 milyon yıl önce memelilere rastlıyoruz. İnsanın hayvanlar aleminden kopuşundan bu yana iki milyon geçti. İki milyon yıllık evriminde insan, birbiriyle, yani türdeşleriyle ve doğa ile, savaş ve barış durumunu yaşadı. Bu süreç, biçimler değiştirerek devam ediyor.

Acılar, bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar, ölümler ve barışla geçen iki milyon yıla karşın, en eski uygarlıkların bilinen tarihi on bin yıla dayanıyor.

Gelecekle ilgili kaygılar taşıyan her insan, her sınıf, her ulus, her toplum geçmişten vazgeçemez. Geçmiş, bugünü geliştirip, geleceğin belirlenmesine yarayan tek hazinedir. Bu nedenle, kültürel mirasa sahip çıkmak, insanlık adına ideolojik bir tavır içine girmektir. Çünkü kültürel miras, belli bir bilme ve kavrama süreci içinde edinilmektedir. Kültürel mirasa sahip çıkmak, bilincin yenilenmesi anlamına gelir.

İşte bu gelecek kaygısı ve tarih bilinci yapışık kardeşlerdir. Gelecek kaygısı, tarih bilinci edinmeyi gerektirir, tarih bilinci de, gelecek kaygısının düşüncede biçimlenmesini sağlar. Açıktır ki, tarih burada “geçmiş hatırlamak” anlamına gelmez. Tersine, tarih bilinci insana geleceği gösterir.

Kültürel değerlere sahip çıkma denildiği zaman, öncelikle bu topraklar üzerinde yaşamış ve yaşayan halkların kültürleri üzerindeki baskılara karşı çıkmak yalnız demokrasinin bir gereği olmayıp, insanın geleceğine de sahip çıkmasının bir gereğidir. Türkiye’de yıllardır süren resmi eğitim ve kültür politikası; dünyadaki kültürleri tanımamızı, hatta üzerinde yaşadığımız coğrafyanın sosyal ve tarihi gerçekliğini öğrenmemizi, kültürel değerleriyle buluşmamızı büyük ölçüde engellemiştir.

Oysa, üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyası insanlığın ilk ortaya çıktığı, ilk uygarlıkların başladığı, bilim ve kültürlerin geliştiği belli başlı birkaç alandan biridir. Anadolu tarihsel anlamda sonsuz bir zenginliğin dışavurumudur.

Yerleşim yerlerinin eskiliği ve sürekliliği açısından Anadolu, dünyada benzersiz bir yere sahiptir. Mezopotamya ve Mısır’ı kapsayacak tarzda uygarlığın doğuşuna ve gelişmesine tanıklık etmiş ve bilinen tarihi içinde serpilip geliştiği bir ana eksen konumuna ulaşmıştır. Tarihte derin izler bırakan ya da bırakmayan birçok topluluk bu topraklar üzerinde uygarlıklar yaratmış, yaratılanların zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu’nun tarihi bir bakıma, göçebe kabilelerle kolonici toplulukların akınlarının, küçük devletlerin yükseliş ve çöküşlerinin tarihi olmuştur. Bu nedenle, Anadolu coğrafi tanımının ötesinde bir anlatım gücüne sahiptir.

Yüzyıllar boyunca Batı kültürünün temeli, Yunanlılara, dini de Tevrat’a dayandırılıyordu. Sümerlilerin kültürü ortaya çıkmaya başlayınca, Batı dünyasının gelişmesindeki ana kaynağın onlarda olduğu anlaşıldı.

Sümerlilerin uygarlığa en önemli katkıları, dillerine göre bir yazı icat etmeleri ve onu her konuyu yazacak şekilde geliştirmeleridir. Dicle ve Fırat’ın oluşturduğu killer yazının malzemesi olmuş, hem kendileri istediklerini yazabilmişler, hem de Babilliler, Asurlular, Hititler ve Urartuların da kendi dillerini yazmalarını sağlamışlardır. Sümer yazısı Mısır ve birçok yazının icat edilmesine de önderlik etmiştir.

Uygarlığın kaynağı olan Anadolu’da, insanlığın binlerce yıllık mücadeleleri sonucu elde edilen kazanımları yok ediliyor, onların korunup geliştirilerek kuşaktan kuşağa geçmesi engelleniyor, insanlar tarih bilincinden ve kültürel mirasından koparılıyor. Aslında red ve inkara dayalı bu uygulamalar, ırkçı ve şoven politikaların ürünleridir.

Tarihi ve kültürel değerleri koruma çaba ve çağrılarını neden sonuçsuz kalıyor? Tarihi mirasın, kültürel değerlerin özünü insanlığın tarihine, kültürler değerlerine ve yaşam ortamlarına sahip çıkma anlayışıyla buluşmadığı zaman, yanıtız

Bize, okullarda yaşadığımız coğrafyanın uygarlık ve kültürel değerleri okutulmuyor. Okutulan resmi tarih, bunlara yer vermiyor. Üniversitelerde, mühendislik-mimarlık eğitiminde de aynı tarih anlayışı hakim. Oysa, Anadolu'nun derinlikleri büyük bir kitap gibi ayaklarımızın altında duruyor. Bu derinliklerdeki tabakalar bir kitap sayfası gibi. Arkeolojik kalıntılar kazıldıkça, insanları azınlık-çoğunluk kategorisine sokan tabular bir bir yıkılıyor.

Kentlerin kökeni Anadolu'da...

Kentlerin kökeni sıralamasında ilk sıraya konan Çatalhöyük yerleşmesi Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Dünyanın bilinen en eski ve en büyük Neolitik merkezi olan Çatalhöyük'teki kazılar, MÖ 7 bin yıl öncesinin insanından ve yaşamından ipuçları veriyor.

Prehistorik yaşamın her alanına dair ayrıntılı veriler sunan, yenileme evreleri ile 14 tabakalı bu yerleşmede, geleneksel Anadolu mimarisinin vazgeçilmez ögesi olan düz damlı kerpiç konutlar, sırt sırta vererek bitişken biçimde gelişmiş ve farklı yüksekliklere sahip damların da günlük işlerin sürdürüldüğü ve dış mekanlar olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Kent zengin bir obsidyen (renkli bir cama benzeyen ve ok başı ve bıçak yapımında kullanılan sert volkanik taş) madeninin yanında kurulmuş; bu taş, yörede yetişmeyen çeşitli yiyeceklerle takas edilmiş.

1958 yılında ünlü İngiliz arkeolog **James Mellaart** tarafından kazılmış olan höyükte, 1993 yılından bu yana **Ian Hodder** başkanlığında uluslar arası bir ekip tarafından çalışılıyor.

Mellaart tarafından yapılan dünyanın en eski şehrindeki kazılarda çanak çömlek türü eserlere rastlanmadı. Halbuki bu, saban tarımı ve evcil hayvanların yanı sıra Cilalı Taş Devri'ne damgasını vuran özelliklerden biriydi; bu yüzden 6 bin kişinin yaşadığı 300 dönümlük bir alanı kapsayan bir kentte bulunması beklenirdi. Kentin en çarpıcı özelliği, çok sayıda anıt mezar oluşu. Çatalhöyük'ün kalın duvarları, taş ve kerpiçten yapılma düz çatılı evleri, küçük meydanları ve halka açık gösterişli sanat eserleri, etkin bir yurttaşlık yaşamının kanıtlarıdır. Kullandıkları aletler ile son derece doğalcı nitelik taşıyan sanat stilleri, Cilalı Taş Devri'nin ilk dönemlerinde yaşamış toprak işleyen bir insan topluluğuna değil, Taş Devrinin (Paleolitik) son dönemlerinde yaşamış ekolojik yönelimli bir topluluğa işaret etmektedir. Çatalhöyük üzerine yapılmış sayısı yorum ile Mellaart'ın kendi yorumları göz önüne alındığında, bu kentin sakinlerinin anamerkezci bir özelliğe sahip oldukları görülür.

Kadınlar kent kültürüne ait sembollerde sıklıkla yer alır. Kente bulunan küçük heykelcikler içindeki en çarpıcı figür, Ana Tanrıça'ya aittir. Kadınların ve çocukların birleşik mezarda gömülmesine özen gösterilmiştir.

Çatalhöyük, dünyada sokakları olmayan tek kent. Evlere yukarıdan girip çıkıldığı ve damdan geçildiği için bu kentte sokak yoktu; dolayısıyla, bugünkü gibi özel alandan yalıtılıp erkeklerin kullandığı ayrı bir kamusal alan da yoktu.

İlk Harita ne zaman çizilmiştir ?

İlk harita ne zaman çizilmiştir sorusu cevapsız kalmaya mahkumdur. Ama yerşekillerini gösteren eldeki en eski çizim hiç kuşkusuz Çatalhöyük'teki VII 14 numaralı "tapınağın" kuzey duvarında bulunmuş olan panoramadır. MÖ 6200 ila 6050 yılları arasına tarihlenen bu çizim hem arkeologlar hem yerbilimciler tarafından Konya Ovası'nın en doğu kesiminde yükselen dev stravalcan Hasan Dağı'nın bir indifanın resmi olarak yorumlanmaktadır. Çizimin önündeki dikdörtgen şekillerden oluşan şerit ise bir konutlar topluluğunu, diğer bir deyişle bir şehri, Çatalhöyük'ü temsil etmektedir.

Bu haritanın, bir hayli gerçekçi çizildiği görülüyor. Bu gerçekçi kartografya (harita mühendisliği eğitim programı) geleneğinin en azından Ortadoğu'da MÖ ikinci bin yıla kadar geldiğini, ele geçen kil tabletler üzerine çizilmiş Babil'in Nippur ve Sippar şehirlerinin haritalarından

anlıyoruz. Hatta bu kil tablet haritalarının şu ana kadar bilinen en eskisi, tüm Mezopotamya'yı gösterdiğine inanılan ve bu yüzyıl başında Kerkük yakınlarındaki Yorgan Tepe'de bulunmuş olan bir haritadır. Ortadoğu'da bulunmuş haritaların hepsinin ortak özelliği şunlardır: 1) Gerçekçi kartoğrafya, 2) Sembollerin yüzlerce, hatta binlerce yıl değişmeden bir haritadan diğerine geçmiş olması, 3) Çizim tekniğinde hiçbir değişikliğin görülmemesi.

Bu özelliklerin ikinci ve üçüncüsünü, Ortadoğu'daki elimize geçen tek dünya haritasında da görmek mümkündür.

Thales'in öğrencisi Anaksimandros, meskun dünyayı bir harita üzerinde gösteren ilk kişiydi. Çok seyahat etmiş olan Miletoslu Hekataios ondan sonra haritayı hayranlık duyulacak kadar doğru bir şekle kavuşturdu...Eskiler dünyayı yuvarlak olarak, ortada Hellas, onun da merkezinde Delphoi olmak üzere çizerlerdi, çünkü o dünyanın göbeğini içerir. Çok tecrübeli bir insan olan Demokritos dünyanın şeklinin uzunluğu genişliğinin bir buçuk misli olacak şekilde uzunca olduğunu ilk farkedenden kimseydi.

Çatalhöyük: Eşitliğin, Barışın ve Demokrasinin kenti olarak dünyanın tekrar değişebileceğini gösteriyor...

Çatalhöyük üzerine yapılmış sayısız yorum ile yerli ve yabancı üniversitelere mensup akademisyen ve öğrencinin 1993'den bu yana sürdürdüğü kazıların yöneticisi Prof. **Ian Hodder**'in yorumları göz önüne alındığında: Çatalhöyük'te iş bölümünün kadın ve erkek arasında eşit olarak dağıtıldığı ve hiyerarşi olmadığı ortaya çıkıyor. Çatalhöyük'teki 50-60 metre yükseklikteki evler ile mezar kalıntılarında bulunan eşyalar, kentin oldukça eşitlikçi bir yapıya olduğunu gösteriyor. Yüzlerce iskelet üzerinde yapılan incelemelerden şiddet yoluyla ölümün izlerine rastlanmıyor.

Daha sonra ortaya çıkan pek çok yerleşimin aksine, Çatalhöyük surlarla çevrilmemiştir.

Çatalhöyük kenti sadece Ana Tanrıça inancının merkezi olarak değil; **barışçıl, eşitlikçi, bütüncül bir toplumsal sistemin de en eski örneği kabul edildi.** Fikir heyecan vericiydi ve kazılardan bu yana, dünyanın çeşitli yerlerinden, çoğu kadın çok sayıda ziyaretçi kenti ziyaret etmeye devam ediyor.

Çatalhöyük'ün uyandırdığı diğer bir soru işareti, öncesinde ve çevresinde bir eşi daha bulunmayan bu yerleşimde yaşayan toplumun kökeni, ve yerleşme terk edildikten sonra nereye gittiği. Çatalhöyük aynı zamanda, sınıfsız bir toplumu ima eden buluntuları ile sosyologlar başta olmak üzere tüm insanlığın ilgisini çekiyor.

Dünyanın her zaman bugünkü gibi olmayıp zaman içinde değiştiğini ve dolayısıyla tekrar değişebileceğini bizzat gösterdiği; başka bir toplumsal düzene duyulan özlemi bedeninde cisimleştirip; olmayacak dualara amin dedittebildiği için Çatalhöyük'ü insanlığın geleceği için önemsemeli ve bilince çıkarmalıyız.

Mezopotamya ile Anadolu'nun kesişme bölgesinde: Hasankeyf...

İki uygarlık arasında köprü olmuş: Zeugma

Nil ırmağından İndüs Irmağına kadar bütün bölge, yönetim yapısı ve geniş haberleşme ağları ile en yüksek düzeyde örgütlenmiş imparatorluklara ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgenin, Dicle ve Fırat kıyılarında çok sayıda kültürlerin yaşadığı biliniyor. Dicle ve Fırat kültürleri bir uçtan bir uca binlerce yıl taşıyıp durmuştu.

Enerji tekellerinin tercihleri sonucu gündeme gelen Ilısu barajının suları altında kalacak olan **Hasankeyf**, Kuzey Mezopotamya ile Anadolu'nun kesişme bölgesinde, ortaçağ sonuna kadar insanların tanrısal bir dehşet ve saygı duyduğu Dicle engelini aşarak iki bölge arasındaki ticaret ve ekonomik gelişmelere bir geçit ve üs sağladığı bir noktada kurulmuştur.

“Eski dünyanın doğudaki büyük gücü olan İran İmparatorlukları (Partlar-Sasaniler) ile batının büyük gücü olan Romalılar, sonra da Bizanslılar arasında dönemin en önemli ülkesi olan Anadolu üzerindeki egemenlik savaşlarında, batının en uç üssü burası idi.

O dönemde dünyanın mühendislik ve sanat harikası, en büyük köprüsü burada Karaaslan tarafından yaptırılmış, yukarı şehir olarak adlandırılan, kayalık plato üzerine bir kale ve iç şehir inşa edilmiş, aşağıdaki teraslarda bağlık bahçelik geniş bir yerleşim alanı kurulmuştur. Teknolojide o çağ için dahice sayılacak bir buluşa, bir uçurumdan, karşıdaki kalenin bulunduğu tepeye bileşik kaplar ve sifon benzeri sistemle içme suyu ulaştırılmıştır. Büyük Saray ve Kale kapıları gibi büyük anıtlarla donatılarak, İpek Yolu'nun en önemli transit merkezi haline getirilmiştir. "(Prof. M.Oluş Arık, AÜ DTCTF Sanat Tarihi, Hasankeyf Kazı Başkanı, Sanat Dergisi)

Hasankeyf'in toprak üstünde açıkça gözüken tarihi uzayıp gitmektedir. Ya toprak üstünde açıkça gözükmeyen derinliklerinde neler saklıdır?

Ilısu barajının suları altında kalacak Hasankeyf'i kurtarmak ne anlama geliyor? Bu soru, ne anlama geliyor? Burada söz konusu olan yalnızca tarihi mimarlık anıtları, sanat buluntuları değildir. Bunların hepsini bir araya getirerek yaşanmış bir tarihtir söz konusu olan. Hasankeyf, doğa ile insanın el ele işleyip oluşturduğu güzellikler dokusudur. Hasankeyf'te doğal özelliklerle insanın yarattığı varlıkların birlikte oluşturduğu doku taşınabilir mi? Mağaralar, mağara-mabet ve konutlar taşınmaz. Uygarlık yapısı varlıklar da bir iki sanat ve tarih eserinden ibaret değildir. Burada, yollar, barınaklar, ortak mekanlar, semtler, içme ve atık su sistemleri ve çarşıların oluşturduğu dokusuyla bütün bir ortaçağ başkenti söz konusudur. Bu kentsel doku da taşınmaz.

Birecik barajının suları altında kalan Zeugma'yı, kamuoyuna "mozaikler kenti" olarak tanıtan ve mozaikleri de Gaziantep müzesine taşımakla "kurtardığını" zanneden bir anlayıştan kurtulmamız gerekmiyor mu?

Taşınabilecek olanlar, bazı sanat buluntuları ile bazı yapıların taşınmaya elverişli parçalarından ibarettir. Fakat bu hiçbir zaman Hasankeyf'in ve Zeugma'nın kurtarılması olmayacaktır. Hasankeyf ve Zeugma, araştırılması, gün ışığına çıkarılması gereken tarihi bir uygarlık merkezidir.

İç Asya, Anadolu ve Mezopotamya kültür geleneklerinin buluşma noktası, aynı zamanda doğu Hıristiyanlığının ilk büyük merkezlerinden biri olarak, bilim ve kültürel değerler açısından çok şeyler kazanılacak bir kenttir: Hasankeyf.

Tarihi ve kültürel değerlerin kurtarılmasının yolunu böyle ele alanlar, bugün toprak üstünde açıkça gözükmeyen, fakat tahmin ettiklerimizin üstünde zenginlikler ortaya serebilecek olan toprak altındaki varlıkları gündeme bile getirmiyorlar. Sular altında kalacak diye unutilan, gözden çıkarılan Hasankeyf'in yok olacak tarihi ve kültürel değerleriyle birlikte yöre halkının geleceği de çoktan unutuldu.

Zeugma, yukarı Fırat vadisindeki en ünlü kenti; çünkü, nehir boyunca, Torosların güneydoğu Anadolu'daki bölümü ile Babil ülkesi arasındaki tek köprü burada bulunuyordu.

Ortadoğu'nun ana ticaret yollarından biri, bir uçtaki Basra Körfezi'ni ve İran Platosunu, öteki uçtaki Akdeniz ve Anadolu'yla birleştiriyordu. Kuzey Mezopotamya'dan geçerek, Harran olarak bilinen Charrhae şehri yakınlarında ikiye ayrılıyordu. Kuzeybatıya giden yol, Toros Dağları'ndan Anadolu'ya geçiyor ve Samosata'da Fırat'la kesişiyordu. Batıya giden kol Akdeniz'e doğru ilerliyor ve Zeugma'da nehri aşıyordu.

Bu bölgede yüzyıllardır süren yerleşimin tarihinden aktarılabilecek bir kesit: Samosata, Zeugma ve çevresindeki toprakların, Fırat Vadisi'nin uzak bir ucunda olmakla birlikte, komşularıyla ve geniş bir dünyayla nasıl ilişkiler içinde olduğunu anlamamızı sağlayacaktır. Doğu Roma İmparatoru Valens (364-378), Samosata'lı Piskopos Eusebius'un sürgüne gönderilmesine karar vermiştir.

"Eusebius aklından geçenleri, yalnızca bir yastıkla bir kitabı taşımakta olan ve onu izleyen evdeki kölelerden birine anlattı. Nehrin kıyısına ulaştığında (çünkü Fırat, kasabanın surları boyunca akar), bir tekneye bindi ve kürekçilere Zeugma'ya doğru yol almalarını söyledi. Sabah olduğunda piskopos Zeugma'ya varmıştı ve Samosata'da insanlar ağlıyor, dert yanıyorlardı. Sonra bütün cemaat dini önderlerinin uzaklaştırılmasından duyduğu üzüntüyü dile getiriyor, nehri, yolculuğa çıkan insanlar kalabalığı dolduruyordu.

Freya Strak'ın aksine, Eusebius 107 kilometrelik yolculuğu sırasında akıntıyla yol alarak hızla ilerleyebiliyordu. Yaşlı Plinius'un birinci yüzyıldan kalma yazıları, yol boyunca geçtiği iki kasabadan söz eder: Samasota'nın altında...nehrin suladığı kasabalar şunlardır: Epiphaneia, "Fırat üzerindeki" diye adlandırılan Antiokheia ve Samasata'dan yaklaşık yüz kilometre uzaklıkta, Fırat'ın geçilebilmesiyle ünlü Zeugma, nehrin karşı kıyısında yer alan Apamea bu şehre bir köprüyle bağlıdır; köprüyü her iki şehrin de kurucusu olan Selevkos yaptırmıştır.

Fırat boyunda Zeugma'nın kuzeyindeki Yunan kentleri Antiokheia ve Epiphaneia hakkında hemen hiçbir şey söylenemiyor. Her ikisi de Birecik Barajı'nın suları altında kalacaksa da, Zeugma farklıdır, çünkü iki kentten oluşuyor: Batı kıyısındaki Seleukeia'yla, doğu kıyısındaki Apamea. Bu kentlere Büyük İskender'in kumandanlarından Selevkos Nikator ve Baktriane'li eşi kraliçe Apame'nin adları verilmiş. Bu iki kent bir arada "köprü" anlamına gelen Zeugma olarak biliniyordu."(*David Kennedy, Yukarı Fırat'ın Su Altında Kalan Şehirleri, World Dergisi Eylül/Ekim 1998*)

Zeugma, sözcük anlamıyla "köprü" ya da "geçit" demek. Varlık ve yerleşim anlamında da öyle! Bu oynak birleştirme çizgisi, aynı zamanda Doğu'yla Batı arasında, iki anakara ve uygarlık arasında "köprü" olmuş her anlamda.

Söz konusu köprü, Fırat'ın iki yakasındaki sabit iskelelere sıkıca bağlı olan bir dizi teknenin üstüne uzatılmış, kalaslardan oluşma bir hareketli yapı. Yüzyıllar boyu da, böyle olagelmiş. Bu köprü, Roma sanatında tasvir edilmiş ve Dicle'yle Fırat nehirlerinde Osmanlı döneminde bile kullanılan bir köprü yapım tekniği idi. Köprü her gün geliş-gidişlerin tanığı olmuş, olmalıydı: renkli kervanlar, Part başkenti Ktesiphon arasında gidip gelen elçiler, Harran'da büyük Ay Tapınağı'na giden hacılar, belki de en yaygın olanı, ürünlerini şehre getiren köylüler.

İsa'nın doğumundan en az iki yüzyıl sonra, tıpkı Samosata gibi Zeugma'da bir lejyon karargahının bulunduğu sınır şehriydi. Samosata gibi, karışık kültürlerden oluşmuş bir şehirdi: Civardaki bir köyün adı Sami kökenlidir, ama ilk kolonileri kuranlar Yunanlıydı. Roma ordusu lejyonerlerini İtalya'dan değil de, yurttaş asker adaylarının bulunabileceği başka yerlerden getirmeye başladıklarında, kent gerçek bir bölgesel kaynaşma merkezi haline geliyor...

Zeugma'nın gerçek gelişmesi, büyümesi, kalıcılığı; Yunan kültüründen çıkıp Roma'nın bir parçası olmakla başlıyor. Askerler için inşa edilen yapılar, eğitim alanları, kamplar, spor tesisleri, hamamlar; ayrıca başkentten yollanan yıllık 1.5 milyon dinar tutarındaki gümüş sikke; bu kesimin çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere kabaran kent nüfusu, ticaretin semirttiği zengin tacirler. Böylece, tüm bu canlılık, Zeugma'yı yeşertmiş, bayındır kılmış. Villalarla, sanatçılarla, kültürün kalıcı ürünleriyle donatmış. Sonunda da, zengin bir yaşam biçimi ortaya çıkmış...

Zeugma'da, o dönemden zamanımıza kalan on dört villa ortaya çıkarıldı. Hepsi de, varlıklı tüccar evleri. Zaman içinde kerpiç yapılar yıkılmış; bir ölçüde yangınların taşıdığı molozla ve dolguyla üstleri kapanmış; kapsamlı ve kuşatıcı bir dalgası kendi üstüne dönerek Zeugma'yı örtmüş.

Daha önce toprak altında kaldığı gibi, şimdi de su altında kalan ve kalacak bu uygarlıklar, geçmişte nasıl bir yanlış yaptılar? Sormak gerekiyor. Lejyonun askerleri nerede? Ya mozaik ustaları, köprü inşa eden mühendisler? Hepsi birden nereye gittiler?

Toprakta sonra suyun, aslında enerji tekellerinin tartışılmaz zaferi, hepsini içine çekti. Artık Zeugma'yla birlikte Halfeti ve öteki Fırat yerleşimleri, adım adım yaşamdan kopuyorlar.

İçinde insana yer olmayan sermaye projeleri...

Tunceli-Ovacık arasında uzanan Munzur Vadisi'nin binlerce hektarlık alanı, 1971'de Ulusal Park ilan edilerek koruma altına alındı. Munzur Vadisi Ulusal Parkı; UNESCO'nun XVII. Genel Kurulu tarafından 16 Kasım 1972'de kabul edilmiş olan "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"de tanımlanan "estetik ve bilimsel açıdan istisnai düzeyde evrensel değerlere sahip olan fiziki ve biyolojik" bir oluşumdur. Bu sözleşmenin altında Türkiye'nin de imzası var.

Tarihin, kültürün, yaşamın, umutların simgesi, nadir bitki ve hayvanların yuvası Munzur Vadisi, şimdi baraj ve santral inşaatlarının tehdidi altında. Her yanı dağlarla çevrilidir Tunceli'nin. Bu dağlarda köpüre köpüre gözeler fışkırır. Kırka yakın gözenin oluşturduğu Munzur Çayı'na toplam sekiz adet baraj ve hidroelektrik santral yapılması planlanıyor.

“Burada baraj olmaz, burası bir dere değil namustur” diyen bölge insanına bir diğeri yanıt veriyor: “İçinde insana yer olmayan namustan bana ne?”

Bölgenin en önemli ekonomik kaynağını oluşturan hayvancılık, yıllardır süren yayla yasağı yüzünden ölmüş durumda. İnsanın ekmeğini batırıp yiyeceği kadar temiz olan sular üzerinde kurulacak barajlar, Munzur Vadisini de yok edecek. Vadinin ölümü gündeme gelince: “kenarındaki tarlayı ağız tadıyla ekemediğim, yıllardır rahat dolaşmadığım bir yer ha yaşamış, ha ölmüş!” diyor, yöre insanı.

Yürekleri köyleriyle birlikte yanmış bu insanlar, içinde insana yer olmayan projelere böyle bakıyorlar. Çünkü bu projeler, yeniden yoğun bir göç anlamına geliyor.

İçinde insana ve doğaya yer olmayan bu projelerin kararları kimler tarafından alınmakta?

Daha fazla soygun, daha fazla kazanç peşinde olanlarca, paraya tapınanlarca....

“Yap-İşlet-Devret”, “Yap-İşlet” projeleriyle, kamusal kaynaklar sermayeye aktarılmaktadır.

Enerji tekellerinin tercihleri sonucu siyasi ve bürokratik erk tarafından alınan bu kararlar: Halkı dışlayan, bilimi ve planlamayı gözardı eden bir anlayışın ürünüdürler.

Türkiye'nin her tarafında aynı sorunlar yaşanıyor. Oysa, bu projelere “kamu yararı” adına karar veriliyor. Kamulaştırılıyor. Tarihi ve kültürel miras, tarım alanları, meyve bahçeleri “kamu yararı” adı altında sulara gömülüyor. Kültürel yaşam ortamlarından, ata topraklarından sökülüp atılıyor insanlar. “Güvenlik” nedeniyle zorla göç ettirilen insanlar, bu kez sözde “kamu yararı” adına göçe zorlanmaktadır.

Toplumsal bir varlık olan insanı dışlayarak, insanların onayını ve desteğini kazanmayan, yaşam koşullarını iyileştirmek yerine zorlaştıran projelerde “kamu yararı” olabilir mi? İçinde insana yer vermeyen, kelimenin tam anlamıyla “zor yoluyla” alınan bu kararlar: Temel hak ve özgürlüklere, insanlık onuruna, demokrasinin evrensel değerlerine aykırıdır. Bir halkın üretim damarları kesilmekte, kendi kaderiyle baş başa bırakılarak geleceksizleştirilmektedir.

Yaşadığımız bütün bu rezaletler, 21. yüzyıl modern insanının ve onun yarattığı değerlerin doğayı ve insanı hiçe saymasının bir klasiği olsa gerek! Girilen bu yol, insanlığın köklerine, tarihine, kültürüne ve geleceğine yönelmiş büyük bir saldırıdır.

Ağaçlar, kuşlar, nehirler, vadiler, dağlar, tarihi ve kültürel değerler, paraya dönüşmediği sürece bir şey ifade etmiyor onlar için. Her şey para demek onlar için. Doğmayan, gülmeyen, koşmayan, akmayan, çiçek açmayan, gelişmeyen, sevmeyen ve çocuklarımıza benzemeyen para...Ölü olan, hiçbir şeye benzemeyenin umurunda bile değil, insanların ve canlıların yaşam haklarına saygı.

Zeugma'yı, Halfeti'yi sular altında bırakan Birecik Barajı, Yap-İşlet-Devret (YİD) modeliyle, yerli ve yabancı sermaye tarafından yapıldı. Birecik Barajı, YİD modeliyle uluslararası sermaye tarafından yapılan ilk projedir. Güney Doğu Anadolu Projesi'nin (GAP) planlama belgelerinde olmayan bu proje, Türkiye'yi sömürü koridoru haline getirmek isteyen enerji tekellerinin tercihleriyle sonradan devreye sokulmuştur. Hasankeyf'i sular altına alacak Ilısu Barajı da bunların projesidir.

Sermaye doymak bilmiyor. Uygarlık, tarih, kültür, halkın geleceği onu ilgilendirmiyor. Onlar yeni vurgun projelerinin peşinde. Çoruh Nehri üzerine kurmayı tasarladıkları barajla Yusufeli'nin, İstanbul Şile'de Alaçalı barajı ile Yeşil Vadinin yok olması umurlarında bile değil.

Sermayenin bu yıkıcı sürecine, Bergama köylüleri direnerek yanıt verdiler. Siyanürle altın arayıcılarına karşı mücadele ettiler. Kapalı kapılar ardında alınan kararları ve hesapları boşa çıkardılar. Altın tekellerinin ve yerli ortaklarının oyunlarını bozdular. Yüreklerini ortaya koyarak direndiler. Toprağı işler gibi işlediler bilgiyi. Topraklarına, ovalarında kar gibi pamuğa,

kehribar gibi tütüne, altın gibi buğdaya, dağlarındaki vakur çam ve meşelere, geleceklerine sahip çıktılar ve kazandılar.

Bergamallılar göstermiştir ki henüz son söz söylenmemiş ve kendisinden nefret edilen, dışlanan “son insan” henüz ölmemiştir.

Sınırların olmadığı bir dünyada yaşama isteği artıyor...

Arkeolojik kalıntılar kazıldıkça, insanları azınlık-çoğunluk kategorilerine sokan tabuları birer birer sorgulama olanaklarımız da artıyor. İnsanın, sınırların olmadığı bir yer kabuğu üzerinde yaşama isteği daha da artıyor.

Dört tarafı arkeolojik kalıntılarla kuşatılmış çok zengin kültürel bir mirasa sahip bu topraklarda; eşitlikçi, barışçıl, bütüncül toplumsal sistemler kurulmuştur. İnsanlık, etrafı surlarla çevrilmemiş yerleşim yerlerinin oluşturulduğu bu coğrafyada, halkların eşit ve özgür olarak birlikte yaşama iradeleri milliyetçi, şoven politikalarından beslenen uygulamalarla, kültürlerinden koparılıyor.

Tarihi ve kültür değerlerinin envanterini bile çıkarmayan, dolayısıyla Anadolu uygarlığının zengin verilerine ulaşmayı gündemine dahi almayan bir Kültür Bakanlığı, yapılan sınırlı sayıda kazıların hiçbirinin arkeo-sosyolojini yapma ve yayma gereği bile duymuyor. Kültürün, kapısından içeri girmeye korktuğu bu Bakanlık bütçesinin genel bütçe içindeki payının binde bir olduğu gerçeği, sistemin kültür mirasıyla ne kadar ilgili olduğunu anlatmaya yetiyor.

Burjuva egemenliğinin sürmesi için, insanların toplumsal ilişkilerinin özünün açığa çıkmaması isteniyor. Önyargılı ve illüzyona dayanan burjuva ideolojisiyle hesaplaşmaya girilirken, ilk önemli bilgi kaynağı, kültür mirasıdır.

Geri kalmış bir toplumda tarih bilincinin kazanılması kolay değildir. Brecht, kapitalist toplumun bireyleri içine soktuğu “yabancılaştırma” çukurundan onları yine “yabancılaştırma” ile kurtarmanın mümkün olduğunu, diyalektik tiyatrosu ile pratikleştirmiştir. Bu durum, insanın aklına, diyalektiğin “inkarın inkarı yasası”nı getirmektedir.

Bu, insanın zorunluluklar dünyasından özgürlükler dünyasına sıçramasıdır.

“İnsan, biyolojik anayasası gereği, birbirini yok etmeye ya da kendi yarattığı insafsız bir yazgının kurbanı olmaya mahkum edilmiş değildir. Bireylerde toplumsal bilinç tahribine neden olan sınırsız rekabeti, kapitalizmin en korkunç kötülüğü olarak görüyorum” diyen **Albert Einstein**, bu kötülükleri saf dışı edecek yolu, üretimi toplumun ihtiyaçlarına göre düzenleyen planlı bir ekonominin, yapılacak işin ve bunu yapabilecek herkesin arasında eşit olarak dağıtacak ve her erkek, kadın ve çocuğun geçinmesini garanti edecek demokratik bir dengenin kurulmasında görmektedir.

İnsan, önce kendi toplumsal doğasını değiştirmeli. Doğanın, insanlar yararlansın diye yaratılmış olduğunu düşünmekten vazgeçmek gerekiyor...

Bu duruma, **Marks**'ın “*Toplumun daha yüksek bir iktisadi biçimi açısından, tek tek bireylerce, yeryüzünün özel sahipliği, bir insanın ötekine özel sahipliği kadar saçma görünecektir. Bütün bir toplum, bir ulus bile, ya da hepsi birarada var olan toplumların tümü birden bile yeryüzünün sahibi değildir. Bunlar onun yalnızca zilyetleri, yararlanma hakkı sahipleridir ve onu gelecek kuşaklara, ilerlemiş bir durumda devretmeleri gerekir*” sözüne denk düşmektedir.

Bize düşen, soygun ve sömürünün en acımasız sürdüğü bu ilkel dünyada yaşamı ödünsüz bir şekilde kavramak, yorumlamak ve insanlık dışı bu süreci değiştirmektir. Sonuçta, her koşul altında, gerçeğin kendisi olan özgürlüğe yönelmek, yok edilmek istenen insanlık değerleriyle buluşmaktır.

İnsani ilerlemenin, toplumsal gelişmenin, gerçek demokrasinin, bilimin ve kültürün yaratıcısı olan emeğin yaşamın bütün derinliklerinde serpilip gelişmesi de böyle olmayacak mı?

İstanbul/ 2 Temmuz/ 2002

KAYNAKÇA

- 1- M.İlin-E.Segal, İnsan Nasıl İnsan Oldu, 2. Baskı 1975, Hür Yayınları
- 2- Murray Bookchin, Kentsiz Kentleşme, Ayrıntı Yayınları 1999
- 3- Hekmut Uhlig, Avrupa'nın Anası Anadolu, Telos Yayınları
- 4- Celal Beşiktepe, Geçmişten Bugüne Kültürel ve Doğal Kaynaklarımız, Evrensel Kültür, Eylül 2000
- 5- Sanat Dünyamız, Arkeoloji: Dipten Gelen Sanat, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 80 Yaz 2000
- 6- Yeryüzü Suretleri, F.Muhtar Katırcıoğlu Harita Koleksiyonu, Yapı Kredi Yayınları Şubat 2000
- 7- Boğazköy'den Karatepe'ye, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı Mayıs 2001
- 8- Albert Einstein, Niçin Sosyalizm? Aralık '99 Evrensel Kültür
- 9- K.Marks, Kapital Üçüncü Cilt, 3. Baskı, Kırkaltıncı Bölüm, Sol Yayınları: 1997